

6. Манжола В. Квадратура інтеграційного кола / В. Манжола // Політика і час. — 2007. — № 4. — С. 52–55.

7. Каминский Е. Организационное завершение проекта «Евро-Американская цивилизация» и новый мировой порядок / Е. Каминский // Цивилизационная структура современного мира : В 3-х т. — Т.2: Макрохристианский мир в эпоху глобализации / Под ред. Ю.М. Пахомова, Ю.В. Павленко. — К. : Наукова думка, 2007. — С. 47–55.

УДК 321.727(48)

Я. Черногор,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України

МОНАРХІЧНА ФОРМА ПРАВЛІННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН (НА ПРИКЛАДІ ДАНІЇ, ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ)

Стаття присвячена дослідженню питання особливостей формування зовнішньої політики скандинавських країн (на прикладі Данії, Швеції та Норвегії), передусім з точки зору впливу монархічної форми правління цих держав на їх зовнішньополітичний курс. Автор аналізує законодавчо оформлені повноваження королів скандинавських країн, характеризує давні монархічні традиції та сучасні принципи визначення зовнішньополітичного курсу цих держав.

Ключові слова: скандинавські країни, монархія, король, конституція, зовнішня політика, законодавство, традиція.

Черногор Я. Монархическая форма правления и особенности внешней политики скандинавских стран

Статья посвящена исследованию вопроса особенностей формирования внешней политики скандинавских стран (на примере Дании, Швеции и Норвегии), прежде всего с точки зрения влияния монархической формы правления этих государств на их внешнеполитический курс. Автор анализирует законодательно оформленные полномочия королей скандинавских стран, характеризует древние монархические традиции и современные принципы определения внешнеполитического курса этих стран.

Ключевые слова: скандинавские страны, монархия, король, конституция, внешняя политика, законодательство, традиция.

J. Chornogor Monarchical Form of Government and Peculiarities of Foreign Policy of Scandinavian Countries

The article deals with peculiarities of forming the foreign policy of the Scandinavian countries (Denmark, Sweden, Norway) taking into account the influence of their monarchical form of government on their foreign policy direction. The author analyses the legislative plenary powers of the Scandinavian monarchs, monarchical traditions and modern principles of defining the foreign policy of these countries.

Key words: monarchy, king, constitution, foreign policy, Scandinavian countries, legislation, tradition.

Скандинавські монархії значаться серед найстарших у світі. Заслугове на увагу факт наявності специфічного місця у системі міжнародних відносин, яке займають на сучасному етапі скандинавські монархії — Данія, Норвегія та Швеція. Ще одним цікавим для дослідження є питання, як монархічній формі правління вдалося так довго зберегтися в цих країнах, пережити сучасні виклики демократизації та пристосуватися до сучасних умов та структури міжнародних відносин.

У сучасному політичному дискурсі тривають суперечки з приводу явища демократизації монархічного ладу в скандинавських країнах, у процесі дискусій порушується питання щодо функціонування інституту монарха у сучасному світі [1]. Наполягається на тому, що монархічна форма правління є архаїчним пережитком, а самі монархи не чинять визначального впливу на життя країни. Більш того, досить активно дискутується проблематика необхідності інституту монарха і важливість заміни його на більш придатний сучасним умовам відповідник. У даному контексті в силу констатованого факту наявності особливого статусу скандинавських держав у сучасній системі міжнародних відносин цікаво було б розглянути специфіку взаємозв'язку між монархічною формою правління та параметрами зовнішньої політики скандинавських монархій. Тут вагомими видаються два аспекти: формальний і фактичний. Формальний стосується суто правових повноважень монархів у сфері зовнішньої політики країни, коли абсолютизується думка про символічність та непринциповість ролі монарха у процесі планування та реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Звідси й тези про суто показову роль монарха у сучасних монархіях. Другий же (фактичний) аспект стосується впливу самої монархічної традиції на вироблення принципів зовнішньої політики. Тут маємо дещо складнішу проблему, адже відсутні навіть суто декларативні бачення ролі монархів у сучасній зовнішній політиці. Тому розглядаючи даний аспект, варто в першу чергу аналізувати вплив самого історичного та політичного феномену монархічного ладу на сприйняття держави на міжнародній арені, її зовнішньополітичну поведінку, бачення нею власної ролі у сучасних міжнародних відносинах.

Як свідчать дані, взаємозв'язок двох наведених вище аспектів дає майже повну картину того, як монархічна форма правління корелюється із принципами та напрямками сучасної зовнішньої політики скандинавських монархій. Формальне закріплення функцій монарха підсилюється фактичним сприйняттям монархії як окремого вагомого інституту, у тому числі і стосовно вироблення та впливу на зовнішню політику.

Повноваження монархів у процесі здійснення зовнішньої політики скандинавських країн: формальний аспект

У сучасному світі панує думка про неспроможність сучасних монархів справляти визначальний вплив на основні аспекти державної політики.

Більш того, монархів досить часто вважають символічним елементом політичної системи відповідних країн. Але, попри стереотип про занепад інституту монархії в умовах сучасної демократизації, за сувереном всеж досить часто закріплюються досить вагомим повноваженням. Стосовно скандинавських монархій — Данії, Швеції та Норвегії — варто відзначити, що більшість повноважень монарха, у тому числі щодо процесу вироблення та здійснення зовнішньої політики, закріплені та гарантовані в Конституціях цих країн.

Тому варто звернути увагу на кожну окрему скандинавську країну, аби надалі виокремити основні особливості повноважень монарха у сферах, що стосуються зовнішньої політики:

Монархія в *Данії* вважається на даний момент найбільш передовою й осучасненою у світі, проте за монархом закріплена низка вагомих функцій. Зокрема, в Конституції Данії від 5 червня 1953 р. [2] Стаття 3 Конституції Королівства говорить, що законодавча влада здійснюється спільно королем та Фолькетингом, а виконавча влада здійснюється королем. Таким чином, законодавча влада, як інструмент закріплення основних напрямків зовнішньої політики, певною мірою перебуває в компетенції корони, а виконавча влада, до функцій якої належить реалізація зовнішньої політики, повністю перебуває в межах королівських конституційних повноважень. Звичайно, Данія, як і решта скандинавських монархій, є конституційною монархією, тобто влада монарха обмежується парламентом, але говорити про відсутність важелів впливу з боку монарха на зовнішню політику доволі некоректно. Згідно зі статтею 12 Конституції, король володіє верховною владою з усіх питань королівства, у тому числі і зовнішньої політики, та здійснює таку владу через міністрів. Міністри ж у свою чергу утворюють Державну Раду, на якій мають обговорюватися всі важливі законопроекти. Будь-які акти уряду набувають сили лише за згоди монарха.

Король виступає від імені Королівства в усіх міжнародних справах (ст. 19.1), але згода Фолькетингу потрібна на ті зовнішньополітичні дії, що стосуються зменшення чи збільшення території Королівства та денонсації договорів, які були підписані зі згоди Фолькетингу. Таким чином, варто говорити, що поточні питання зовнішньої політики належать до відома монарха, за винятком найбільш вагомих справ, де потрібні консультації з парламентом.

Король є головнокомандувачем збройних сил Королівства. Монарх у Данії зустрічається із главами іноземних країн, приймає вірчі грамоти послів, призначає та звільняє державних службовців [3]. Монарх Данії має виконувати культурні та соціальні функції у сфері зовнішньої політики, що склалося, скоріше, унаслідок традиції, ніж певних політичних процесів. Отже можна сказати, що монарх у Данії наділений досить

широким колом зовнішньополітичних повноважень хоча б на підставі того, що він є головою виконавчої влади та за ним закріплена сфера зовнішньої політики. Проте Данія є конституційною, а не абсолютною монархією, що і відбивається в певних обмеженнях влади короля.

Конституція **Королівства Норвегії** [4] так, як і в Данії, закріплює виконавчу владу за монархом (ст. 3). Король самостійно обирає Державну раду (уряд) та розподіляє повноваження між членами уряду на свій розсуд (ст. 12). Отже, реалізація і безпосереднє здійснення зовнішньої політики (її виконання) належить до відання корони чи здійснюється під керівництвом монарха. Більш того, король є головнокомандувачем збройних сил Королівства (ст. 25). За монархом закріплено право укладати мир, підписувати та денонсувати міжнародні угоди, направляти та приймати дипломатичних посланників (ст. 26.1). Але через обмеженість монархії, подібно до ситуації в Данії, особливо важливі міжнародні угоди можуть укладатися лише за попередніми консультаціями зі Стортингом (парламентом) (ст. 26.2). Стаття 78 Конституції Королівства Норвегії передбачає, що будь-яке законодавче рішення набуває сили закону лише за згодою та підписом монарха. Тобто основні напрямки зовнішньої політики та їх концептуальне бачення також певною мірою стосуються монарха. Отже, можна сказати, що Норвегія дійсно досить подібна до Данії стосовно повноважень монарха у сфері зовнішньої політики.

Згідно з Конституцією, король **Швеції** виконує представницьку та церемоніальну функції, здійснює закордонні візити, приймає вірчі грамоти послів та бере участь у щорічній церемонії вручення Нобелівської премії [5]. Швецію варто розглядати під кутом зору певних особливостей стосовно статусу монарха та його повноважень у сфері зовнішньої політики: у процесі конституційної реформи 1968–1973 рр. за монархом закріплювалися церемоніальні функції, але король продовжує зберігати за собою певну роль у сфері зовнішньої політики. Король головує на засіданнях Зовнішньополітичного комітету, з ним ведуться консультації стосовно найважливіших справ зовнішньої та внутрішньої політики під час засідання уряду, де також головує король [1]. Отже, Швеція серед скандинавських монархій є найбільш обмеженою в контексті повноважень монарха, але король все ж зберігає за собою певні зовнішньополітичні функції.

Говорячи про формальну сторону ролі монархів у зовнішній політиці скандинавських країн, варто відзначити, що, попри нарікання на символічність таких функцій, монархи володіють стійким статусом та закріпленою в Конституції компетенцією, яку вони реалізують через уряд, тому є одними з ключових фігур у системі виконавчої влади. Виконавча влада має своїм завданням реалізацію та виконання зовнішньополітичних цілей та реалізацію стратегічних зовнішньополітичних інтересів, тому

монарх, як фігура, до компетенцій якої належить виконавча влада, є головним елементом здійснення зовнішньої політики. Більш того, монарх через чи то підписання законів, чи то консультацій причетний до формування основних напрямків зовнішньої політики, які у скандинавських країнах, як і більшості країн світу, в основному закріплюються законодавчо. Дійсно, крім усього вищезазначеного, монархи скандинавських країн володіють суто церемоніальними та представницькими функціями. Також варто відзначити, що внаслідок традиції саме за монархами закріпилася провідна роль у культурному та гуманітарному вимірах зовнішньої політики. Серед скандинавських країн виняток певною мірою становить Швеція, де функції монарха стосовно зовнішньої політики дійсно досить обмежені, але не відсутні. Взагалі не варто ігнорувати той факт, що скандинавські монархії є конституційними монархіями, монархіями обмеженими, через що монарх не може володіти абсолютними повноваженнями, у тому числі і у сфері зовнішньої політики. Головним і найбільш визначальним є те, що монарх — елемент системи стримувань та противаг, що вже дає йому право бути політичною фігурою, елементом політичного процесу та фактором впливу на нього.

Монархічна традиція та принципи зовнішньої політики скандинавських країн: фактична роль монархії

Особливістю сучасних монархій взагалі та скандинавських зокрема варто назвати те, що роль монархів у політичному процесі не обмежується суто формальними повноваженнями, переважно закріпленими в конституціях. Проте розглядаючи взаємозв'язок між монархічною формою правління та особливостями зовнішньої політики, варто виходити за суто формально визначену компетенцію монарха. У сучасному світі інститути монархії посідають досить «привілейоване» з точки зору уваги місце, оскільки вони внаслідок свого історичного розвитку наділені певним традиційним смислом. Традиція — це квінтесенція не лише соціального життя, а й способу функціонування політичної системи та реалізації політичних процесів. Проаналізувавши основні принципи зовнішньої політики скандинавських монархій, які до того ж формують спільне політичне поле, можна виділити низку особливостей зовнішньої політики. Серед цих особливостей присутня монархічна традиція, що спонукає до активного міжнародного співробітництва і підтримання ореолу могутності, який в історичному розрізі був властивий монархіям:

1. Зовнішню політику скандинавських монархій у загальних рисах можна назвати досить принциповою, в основі чого лежить загальнонаціональний консенсус стосовно основних напрямків зовнішньої політики.

У скандинавських країнах існує досить вагомий внутрішньополітичний консенсус стосовно основних напрямків зовнішньої політики та ролі цих

країн у глобальному світовому порядку. Більш того, скандинавські монархічні суспільства можуть вважатися переконаними глобалістами, оскільки в цих суспільствах панує думка, що їх добробут залежить від глобальних економічних, соціальних та політичних напрямків розвитку світового співтовариства [6]. Такого роду ситуацію можна пов'язати із ключовою роллю монарха в об'єднанні нації. Оскільки у більшості скандинавських монархій, фактично, все здійснюється від імені монарха, то традиційна повага до корони автоматично продукує загальнонаціональний консенсус стосовно реального політичного процесу, особливо щодо зовнішньої політики, бо саме монарх є її провідником. На підтримку даної тези можна навести результати рейтингу довіри та прихильності до королівських сімей, що регулярно проводяться у скандинавських монархіях [7] і демонструють стійкий та надзвичайно високий рівень підтримки дій монаха та монаршої сім'ї, навіть незважаючи на певні помилки та прорахунки корони [8]. Традиційно у скандинавських монархіях корона існувала як потужний цементуючий фактор, що і дозволяє цим країнам дотримуватися досить принципового та виваженого курсу на міжнародній арені, витворюючи таким чином імідж поміркованих та принципово налаштованих міжнародних акторів. Така ситуація породжує феномен, коли провідні політичні сили, навіть критикуючи інститут монархії, розуміють його надзвичайну політичну підтримку з боку населення, тому намагаються не йти врозріз із монаршою думкою та традицією, здійснюючи зовнішню політику [9].

2. Скандинавські монархії претендують на «глобальну роль» як «малі держави»:

Досить часто можна зустріти тезу про те, що нордичний (скандинавський) вплив на міжнародну політику досить яскраво корелює із теорією «впливовості малої держави» [6] та принципами претензії на глобальну роль у сучасних міжнародних відносинах [10]. Роберт Коган у праці «Великий вплив малих союзників» 1971 року дослідив вплив малих держав на зовнішньополітичне поле [10]. У цьому сенсі стосовно скандинавських монархій можна говорити про впевнену та стабільну різновекторність зовнішньої політики:

1) інновативну політику стосовно Східної Європи для позбавлення країн цих теренів статусу «буферної зони» і таким чином запобіганню їх зближенню з Росією та поверненню до ситуації, в якій перебували скандинавські країни у період «холодної війни» [6];

2) західноєвропейську політику: помірковану політику співробітництва з ЄС з боку Норвегії; а також антифедералістську політику кооперації в рамках ЄС з боку Швеції та Данії. Скандинавські монархії, незважаючи на різний статус в ЄС, активно проводять політику «bridge-building» стосовно ЄС [6];

3) євроатлантичну політику, зорієнтовану на співробітництво з США та Канадою.

У глобальному розрізі скандинавські монархії претендують на політику того ж «bridge-building» стосовно Балканських країн та в питанні арабо-ізраїльського конфлікту. Ці країни активно виступають за політику безпеки та різновекторність цієї політики в рамках ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС тощо. Наприклад, шведські безпекові напрацювання були використані під час розробки основ Спільної зовнішньої політики та політики безпеки в Амстердамському договорі [10]. Скандинавські монархії були серед числа ініціаторів створення бюро допомоги країнам, що розвиваються, а також заснування Міжнародного Кримінального суду.

Такого роду різновекторність та активність зовнішньої політики досить часто пов'язуються із певними елементами монархічної традиції, а саме прагненням до лідерства та звички бути попереду, що притаманна всім монархіям через історичні обставини [11]. Така монархічна особливість, як бажання бути активно залученим до міжнародної спільноти, не бути позаду, а бути попереду, зумовлює практику нав'язування концепції «загального суспільного добробуту» — концептуальної основи внутрішньої політики скандинавських держав — іншим країнам. Саме монархічна традиція призводить до автоматичного розуміння держави на міжнародній арені як такої, що не може і не повинна бути осторонь, звідси й різновекторність і глобальність політики.

Досить часто скандинавські монархії визначають як провідників «нового мислення» на міжнародній арені [10], що пов'язано не в останню чергу з попередньою специфічною рисою, а саме високим рівнем довіри до врядування, який дозволяє ініціювати міжнародне співробітництво та мультилатералізм як шлях до прогресу. У скандинавському зовнішньополітичному світогляді прогрес міжнародної спільноти, як уже зазначалося, ототожнюється із прогресом кожної окремої скандинавської монархії. Однак, попри весь інтернаціоналізм цього світогляду, акцентування могутності держави на міжнародній арені є результатом безпосереднього впливу монархічної традиції на цінності зовнішньої політики.

3. Скандинавські монархії активно продукують соціально-культурний вимір зовнішньої політики.

Соціально-культурний вимір зовнішньої політики навіть суто формально у скандинавських країнах є прерогативою корони. Через історичні обставини монархічні країни наділені підвищеним рівнем уваги до традиції, культури та взагалі фундаментальних принципів соціального життя. Внаслідок вищезазначеної схильності до активності на міжнародній арені та тенденції до експорту власних цінностей і власного бачення міжнародного порядку саме серед числа скандинавських монархій

знаходимо ініціаторів соціально-культурних заходів міжнародного масштабу. У Швеції вручають Нобелівську премію, таким чином нагороджуючи провідних діячів із різних країн світу і підкріплюючи спільну прихильність до спільних цінностей та мультилатеральних міжнародних ініціатив; скандинавські країни ініціювали акцію з «IT-literacy»; Норвегія висунула й підтримала ідею встановлення Міжнародного режиму контролю над тютюнопалінням; саме ці країни виступили за створення Комісії з довкілля в рамках ООН [10]. Отже, шляхом соціально-культурної політики скандинавські монархії намагаються закріпити за собою певні елементи претензії на імідж провідних країн у міжнародному співтоваристві.

4. Прослідковується певне спільне поле зовнішньої політики скандинавських монархій.

Скандинавські монархії через історичні обставини мають спільне коріння. У середні XIV ст. три королівства — Данія, Норвегія і Швеція — створили єдиний союз, закріплений Кальмарською унією (1397 р.), який проіснував до 1523 р. І в подальшому зв'язки цих держав не переривалися, що сприяло виробленню спільних рис їх зовнішніх політик. Монархічні зв'язки між цими країнами дозволяють у певних випадках говорити про спільність їх зовнішньої політики, існування явища «скандинавської ідентичності» [12], що активно експлуатується країнами на міжнародній арені. Те, що не всі з монархій однаково інтегровані до міжнародної спільноти, зокрема стосовно ЄС, не означає, що вони не мають спільного бачення того, як має бути влаштований міжнародний порядок. Посли цих країн щорічно зустрічаються і обговорюють важливі питання та особливості спільних дій на міжнародній арені, більш того, така практика через ту ж історичну традицію розвитку монархій дозволяє говорити про участь у творенні спільної скандинавської зовнішньої політики взагалі.

Таким чином, говорячи про вплив монархічної традиції та її сприйняття на міжнародній арені на зовнішню політику скандинавських монархій, варто зазначати, що сама традиція монаршого правління не дозволяє країнам бути осторонь міжнародної політики. Відбувається своєрідна екстраполяція колишньої могутності монаршого політичного спадку на сучасну систему міжнародної взаємодії, коли скандинавські монархії, будучи «малими країнами», претендують на глобальну роль у сучасних міждержавних стосунках. Така претензія проявляється в надзвичайно активній зовнішній політиці скандинавських країн, різновекторності міжнародних стосунків, намаганні якнайширше долучитися до міжнародного співтовариства, більш того, бути в ньому ініціатором багатьох питань глобального значення. Монархічна традиція знаходить прояв і в підтримці населенням зовнішньополітичного курсу шляхом підтримки інституту та особи монарха, що дозволяє

закріпити за цими країнами імідж принципів акторів у системі міжнародних відносин.

Отже, взаємозв'язок між монархічною формою правління та принципами й особливостями зовнішньої політики скандинавських монархій — це питання надзвичайно дискусійне через те, що монархія у сучасному світі сприймається, радше, як традиційний пережиток, ніж як ефективний та актуальний інститут. Здебільшого, говорячи про такий зв'язок, звертають увагу на формальні речі — повноваження монархів у сфері зовнішньої політики. Але попри те, що скандинавські монархії є обмеженими, монархи мають все ж досить вагомі функції у сфері зовнішньої політики, хоча б через те, що вони є провідниками виконавчої влади цих країн, а отже, й провідниками зовнішньої політики. Звичайно, скандинавські монархії мають певні відмінності (Швеція найбільш обмежена з них), вплив монархічної форми правління на зовнішню політику не варто все ж обмежувати суто формально вираженими в конституціях положеннями. Сучасні монархії відрізняються від сучасних ліберальних демократій тим, що формальна сторона питання відіграє іншу роль, адже вона спирається на систему традицій, яка є доволі авторитетною.

У скандинавських країнах сама монархічна традиція певним чином обрамлює формальне вираження ролі й сприйняття монархії та особи монарха через те, що деякі особливості зовнішньої політики формувалися вже з урахуванням і під впливом історичного досвіду. Сама могутність колишніх монархій певним чином трансформується в основні принципи зовнішньої політики скандинавських країн, більш того, скандинавські країни на міжнародній арені сприймаються крізь призму того, що це монархії. Тут можна хоча б згадати надзвичайно потужний вектор соціально-культурних ініціатив з боку скандинавських країн на міжнародній арені. Підтримка інституту монархії та монаршої особи сприяє внутрішньополітичному консенсусу стосовно основних напрямків зовнішньої політики, що виключає ситуацію, коли боротьба політичних еліт, як, наприклад, в Україні, є визначальним чинником зовнішньополітичного курсу держави. Звідси можливість дотримуватися певних принципів на міжнародній арені, активно брати участь у міжнародних ініціативах та адекватно сприйматися іншими міжнародними акторами.

Попри все, монарх у скандинавських країнах має право бути учасником вироблення зовнішньої політики як на концептуальному рівні (законотворчість), так і на імплементаційному. Тому, говорячи про форми взаємозв'язку між монархічною формою правління та зовнішньою політикою скандинавських країн, варто звертати увагу на поєднуваність та взаємодоповнюваність двох елементів: формальних повноважень монарха у сфері зовнішньої політики та самої монархічної традиції.

Література

1. **Premfors R.** The Contingency of Democratization: Scandinavia in Comparative Perspective. — <http://yale.edu/polisci/info/conferences/Contingency%20Conference/Premfors.pdf>.
2. **Конституція** Королівства Данії. — http://clin.iatp.by/constitution/zapad_europe/dania—r.htm.
3. **Все** монархії мира: Королівство Данія. — <http://www.allmonarchs.net/denmark.html>.
4. **Конституція** Королівства Норвегії. — <http://www.norge.ru/norway/constitutia.html>.
5. **Все** монархії мира: Королівство Швеція. — <http://www.allmonarchs.net/sweden.html>.
6. **Einhorn E. S.** New options for Nordic foreign policies // Scandinavian Review. — Spring/Summer, 1997.
7. **Этерис Ю.** Трудные будни Скандинавских монархов. — http://www.ng.ru/style/2003-01-27/16_skandinavia.html.
8. **Черняков П.** Норвегия упразднит монархию? — http://www.ng.ru/world/2000-06-03/6_norway.html.
9. **Hegge Per E.** A very special monarchy // Scandinavian Review. — Autumn, 2002.
10. **Ingebritsen** Christine Scandinavia's Global Role // Scandinavian Review. — Autumn, 2006.
11. **Hinrichsen D.** Nordic Influence at the United Nations // Scandinavian Review. — Spring, 2007.
12. **Ostergard U.** The Geopolitics of Nordic Identity from Composite States to Nation-states // Danish Institute of International Affairs. — January, 1997. — <http://www.ciaonet.org/wps/osu01/>.